

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

જસવંતરાય મણિલાલ અખાણી

વિરુદ્ધ

બોમ્બે રાજ્ય.

[વિવિધ બોઝ, જગન્નાથદાસ અને બી. પી. સિન્હા, ન્યાયમૂર્તિઓ]

ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત-બેંકની ગુનાસિદ્ધિની માન્યતા-ઓવરડ્રાફ્ટને આવરી લેવા માટે બેંક પાસે ગીરવે મૂકેલ ગવર્મેન્ટ પ્રોમિસરી નોટ્સ-ગીરવે મૂકનાર દ્વારા કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ નહિ-મેનેજિંગ ડિરેક્ટર દ્વારા તમામ ડિરેક્ટર્સ વતી કામ કરીને બેંકના ઉપયોગ માટે નાણાં ઉછીના લેવા સદર નોટ્સ ગીરવે મૂકવી-કાયદેસરતા-લેણદારો દ્વારા તેમના લેણાંની વસૂલાત માટે નોટ્સનું વેચાણ અને પરિણામે બેંક દ્વારા તેને પરત કરવાની અસમર્થતા-ગુનાહિત માનસ (મેન્સ રીઆ)-કંપની જજ દ્વારા ફોજદારી કાર્યવાહી ચલાવવાની મંજૂરી, જો જરૂરી હોય તો-આરોપનું ઘડતર, જો ખામીયુક્ત હોય તો-ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડ (૧૮૬૦ નો એક્ટ XLV), કલમો ૪૦૯, ૭૯-ધ ઇન્ડિયન કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટ

(૧૮૭૨ નો IX), કલમ ૧૭૯-ધ ઇન્ડિયન કંપનીઝ એક્ટ (૧૯૧૩ નો VII), કલમ ૧૭૯-ધ કોડ ઓફ કિમિનલ પ્રોસિજર (૧૮૯૮ નો એક્ટ V), કલમો ૨૨૧, ૨૨૨, ૨૨૩.

અપીલકર્તા એક બેંકના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર હતા અને તેઓ તેના ડિરેક્ટર્સ વતી કામ કરવા માટે પાવર ઓફ એટર્ની ધરાવતા હતા અને તેમને બેંક વતી નાણાં ઉછીના લેવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી. એક નિર્દિષ્ટ રકમ સુધીના ઓવરડ્રાફ્ટ ખાતાને આવરી લેવા માટે અન્ય બેંક દ્વારા સદર બેંક પાસે કેટલીક ગવર્મેન્ટ પ્રોમિસરી નોટ્સ ગીરવે મૂકવામાં આવી હતી. જોકે, ગીરવે મૂકનાર દ્વારા કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ લેવામાં આવ્યો ન હતો. ગીરવે રાખનાર બેંક નાજુક નાણાકીય સ્થિતિમાં હતી. અપીલકર્તાએ બેંકના ઉપયોગ માટે લોન મેળવવા માટે એક તૃતીય પક્ષ પાસે જામીનગીરીઓ ગીરવે મૂકી અને માંગણી કરવા છતાં સદર લોન પરત કરવામાં નિષ્ફળ જતાં, લેણદારોએ તેમના લેણાં વસૂલ કરવા માટે જામીનગીરીઓ વેચી દીધી. ગીરવે રાખનાર બેંક આ રીતે ગીરવે મૂકનાર દ્વારા કરવામાં આવેલી માંગણી પર જામીનગીરીઓ પરત કરવાની સ્થિતિમાં રહી ન હતી. બેંકના પરિસમાપન માટે નિમાચેલા ઓફિશિયલ લિક્વિડેટરની વિનંતીથી પોલીસમાં માહિતી નોંધાવવામાં આવી હતી અને અપીલકર્તા સામે ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ હેઠળ કેસ ચલાવવામાં આવ્યો હતો.

કોર્ટે ઠેરવેલ કે અપીલકર્તા પર મૂકવામાં આવેલા આરોપના ગુના માટે દોષિત છે અને અપીલ ડિસમિસ થવી જોઈએ.

કોર્ટે ઠેરવેલ કે, ગીરવે મૂકનાર દ્વારા કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટની ગેરહાજરીમાં, ગીરવે રાખનાર બેંકને જામીનગીરીઓમાં એવો કોઈ હિત પ્રાપ્ત થયો નથી કે જેનો તે વહીવટ કરી શકે અને ધ ઇન્ડિયન કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૧૭૯ લાગુ પડતી નથી.

કે ગીરવે મૂકનાર દ્વારા જામીનગીરીઓની સોંપણીથી ગીરવે રાખનાર તેના માટે ટ્રસ્ટી બન્યો અને કરાર દ્વારા ગીરવે રાખનારની તરફેણમાં ઊભા થયેલા કોઈપણ વિશેષ હિતને આધીન તે માલિક રહ્યો અને હાલના કેસ જેવા કેસમાં, જ્યાં ગીરવે મૂકનાર દ્વારા જામીનગીરીઓ છોડાવવાનો કોઈ પ્રશ્ન ન હતો, કારણ કે કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ ન હતો, અથવા ગીરવે રાખનાર દ્વારા કોઈપણ વિશેષ હિતના અમલીકરણમાં કોઈ વેચાણ થયું ન હતું, કારણ કે તેમાંથી કોઈ ઉદ્ભવ્યું ન હતું, ગીરવે રાખનાર બેંકને જામીનગીરીઓનો વહીવટ કરવાનો કોઈ અધિકાર ન હતો.

કે ગીરવે મૂકનારનો ઉપાય કરાર ભંગના નુકસાનીના દાવા દ્વારા હતો કે ફોજદારી કાર્યવાહી દ્વારા હતો તેનો આધાર ગુનાહિત માનસ (મેન્સ રીઆ) અને ગુનો બનતા અન્ય તત્વો હાજર છે કે નહીં તેના પર રહેશે.

કે જોકે ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતના ગુના માટે સોંપણી પૂર્વશરત છે, આવી સોંપણી ટ્રસ્ટના કાયદાની તમામ તકનીકી બાબતોને અનુરૂપ હોવી જરૂરી નથી, અને પરિણામે, હાલના કેસ જેવા કેસમાં, જ્યાં આરોપી પાસે જરૂરી સત્તા હતી અને તેણે જામીનગીરીઓ પર આધિપત્ય ચલાવ્યું હતું અને જામીનગીરીઓનો

વહીવટ કરીને ગીરવે મૂકનારને ગેરકાયદેસર નુકસાન અને ગીરવે રાખનારને ગેરકાયદેસર લાભ પહોંચાડ્યો હતો, તે ગુના માટે દોષિત હતો.

કે ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૭૯ ની જોગવાઈઓ તેને કોઈ મદદ કરી શકે તેમ નથી કારણ કે તેણે તેના લેખિત નિવેદનમાં ક્યારેય આવી દલીલ કરી ન હતી કે નીચેની કોર્ટો દ્વારા પણ એવું શોધી કઢાયું નથી કે તે એ હકીકતથી અજાણ હતો કે ત્યાં કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ હતો જ નહીં.

કે ફોજદારી કાર્યવાહી માટે ધ ઇન્ડિયન કંપનીઝ એક્ટની કલમ ૧૭૯ હેઠળ કોઈ મંજૂરીની જરૂર ન હતી. સદર કલમની જોગવાઈઓ પરવાનગી આપવાના સ્વરૂપની છે જે કોર્ટના લિક્વિડેટરને કોર્ટની પરવાનગીથી અમુક વસ્તુઓ કરવાની સત્તા આપે છે અને તે સામાન્ય કાયદાને કોઈપણ રીતે નિયંત્રિત કરતી નથી જેથી ગુનાની સંજ્ઞાન લેવાની કોર્ટની સત્તા અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવાની પોલીસની સત્તા અથવા તો ગુનેગારને ન્યાયના કટઘરામાં લાવવા માટે ફોજદારી કોર્ટોની મશીનરી ચલાવવાની ખાનગી નાગરિકની સત્તા પણ મર્યાદિત થાય.

બસદેવ અગરવાલા વિરુદ્ધ કિંગ-એમ્પરર, ([૧૯૪૫] એફ.સી.આર. ૯૩), અલગ પાડેલ અને બિનઅસરકારક ઠેરવેલ.

કે આરોપી સામે ઘડવામાં આવેલ આરોપ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમો ૨૨૧ અને ૨૨૨(૧) ની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરે છે અને

આરોપમાં ઉલ્લેખિત વિગતો તેને જે બાબતનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે તેની નોટિસ આપવા માટે પૂરતી હોવાથી, સદર કોડની કલમ ૨૨૩ દ્વારા જરૂરીયાત મુજબ ગુનો કરવાની રીત પણ દર્શાવવી જરૂરી ન હતી.

ફોજદારી અપીલ અધિકારક્ષેત્ર: ૧૯૫૪ ની ફોજદારી અપીલ નંબર ૧૫૨.

૧૯૪૯ ના ફોજદારી કેસ નંબર ૧૨૧૬૪/પી માં પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટ, ૧૯મી કોર્ટ, બોમ્બેના ૦૯/૦૪/૧૯૫૩ ના ચુકાદા અને હુકમમાંથી ઉદ્ભવતી ૧૯૫૩ ની ફોજદારી અપીલ નંબર ૬૫૨ માં બોમ્બે હાઈકોર્ટના ૨૦/૧૦/૧૯૫૩ ના ચુકાદા અને હુકમ વિરુદ્ધ સ્પેશિયલ લીવ દ્વારા અપીલ.

અપીલકર્તા તરફે એચ. જે. ઉમરીગર અને આર. એ. ગોવિંદ.

સામાવાળા તરફે પી. જી. ગોખલે વતી પોરસ એ. મહેતા અને આર. એ. ઢેબર.

૧૯૫૬. મે જ. કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ સિન્હા દ્વારા આપવામાં આવેલ.

સિન્હા, ન્યાયમૂર્તિ. આ અપીલ નીચેની કોર્ટોના સમવર્તી હુકમો અને ચુકાદાઓ વિરુદ્ધ દાખલ કરાયેલ સ્પેશિયલ લીવ અપીલ છે જે દ્વારા અપીલકર્તાને ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવેલ છે અને ત્રણ મહિનાની સખત કેદ અને રૂ. ૨૦૧ નો દંડ અથવા દંડ ન ભરે તો વધુ છ અઠવાડિયાની સખત કેદની સજા ફટકારવામાં આવેલ છે.

અપીલકર્તાને તે જ પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટ, ૧૯મી કોર્ટ, એસ્પ્લેનેડ, બોમ્બે દ્વારા ચલાવવામાં આવેલા અન્ય એક કેસમાં સમાન ગુના માટે દોષિત ઠેરવી સજા કરવામાં આવી હોવાથી, તેમણે આ કેસની સજાને બીજા કેસની સજાની સાથે સાથે ચલાવવાનો હુકમ કર્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટમાં આરોપી સામેનો આરોપ આ શરતોમાં છે:-

"આરોપી પર એક્સચેન્જ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ આફ્રિકા લિમિટેડના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકેની તેની હેસિયતમાં તેને સોંપવામાં આવેલી અને કેમ્બે હિન્દુ મર્ચન્ટ્સ કો-ઓપરેટિવ બેંકની માલિકીની ફેસ વેલ્યુ રૂ. ૫૦,૦૦૦ ની ૩% ગવર્મેન્ટ પ્રોમિસરી લોન નોટ્સ ૧૯૬૬-૬૮ અને ફેસ વેલ્યુ રૂ. ૨૫,૦૦૦ ની ૨.૫% ગવર્મેન્ટ પ્રોમિસરી નોટ્સ ૧૯૬૧ ના સંબંધમાં ફેબ્રુઆરી થી મે ૧૯૪૯ દરમિયાન અથવા તે અરસામાં ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત કરવા બદલ ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ હેઠળ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે. (વિગતવાર આરોપ અલગથી ઘડવામાં આવ્યો છે)".

અપીલકર્તા તમામ સંબંધિત સમયે એક્સચેન્જ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ આફ્રિકા લિમિટેડના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર હતા, જેની હેડ ઓફિસ બોમ્બેમાં છે, જેનો હવે પછી એક્સચેન્જ બેંક તરીકે ઉલ્લેખિત છે. તેઓ કંપનીના ડિરેક્ટર્સ વતી મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે કામ કરવા માટે પાવર ઓફ એટર્ની ધરાવતા હતા. તે પાવર દ્વારા આરોપીને બેંક વતી નાણાં ઉછીના લેવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી. ૧૯૪૪ માં કેમ્બે ખાતેની કેમ્બે હિન્દુ મર્ચન્ટ્સ કો-ઓપરેટિવ બેંકે, જેનો

હવે પછી કો-ઓપરેટિવ બેંક તરીકે ઉદ્દેશિત છે, એક્સચેન્જ બેંકમાં ચાલુ ખાતું ખોલાવ્યું હતું. કો-ઓપરેટિવ બેંકની સૂચનાઓ પર, એક્સચેન્જ બેંકે ઓગસ્ટ ૧૯૪૬ માં કો-ઓપરેટિવ બેંકના નાણાંથી પોતાના નામે રૂ. ૨૫,૦૦૦ ની જામીનગીરીઓ ખરીદી હતી અને સદર જામીનગીરીઓ ઓવરડ્રાફ્ટના કવર તરીકે એક્સચેન્જ બેંક પાસે રાખવામાં આવી હતી. માર્ચ ૧૯૪૮ માં રૂ. ૫૦,૦૦૦ ની કુલ કિંમતની રૂ. ૨૫,૦૦૦ ની અન્ય બે ગવર્મેન્ટ જામીનગીરીઓ એ જ રીતે ખરીદવામાં આવી હતી અને તે જ હેતુ માટે એક્સચેન્જ બેંક પાસે રાખવામાં આવી હતી. ૧૪/૦૫/૧૯૪૮ ના રોજ બંને બેંકો વચ્ચે એક કરાર થયો જે ત્રણ દસ્તાવેજો દ્વારા પ્રમાણિત થાય છે જેની વિગતવાર નોંધ હવે પછી લેવામાં આવશે. ટૂંકમાં કહીએ તો, એક્સચેન્જ બેંક કો-ઓપરેટિવ બેંકને રૂ. ૬૬,૧૫૦ ની મર્યાદા સુધી ઓવરડ્રાફ્ટ માટે ક્રેડિટ આપવા સંમત થઈ અને ઓવરડ્રાફ્ટ માટે જામીનગીરી તરીકે એક્સચેન્જ બેંકની કસ્ટડીમાં પહેલેથી જ રહેલી રૂ. ૭૫,૦૦૦ ની કિંમતની ગવર્મેન્ટ જામીનગીરીઓ તેની પાસે ગીરવે મૂકવામાં આવી હતી. ફેસ વેલ્યુ રૂ. ૭૫,૦૦૦ ની આ જામીનગીરીઓનો હવે પછી "સદર જામીનગીરીઓ" તરીકે ઉદ્દેશિત છે. પરંતુ એવું જણાય છે કે કો-ઓપરેટિવ બેંકને ૨૮/૦૨/૧૯૪૯ સુધી ઓવરડ્રાફ્ટ ખાતા પર વ્યવહાર કરવાનો કોઈ પ્રસંગ આવ્યો ન હતો જ્યારે મહત્વપૂર્ણ ઘટના ઘટી, એટલે કે, એક્સચેન્જ બેંકે પોતાની જાતને આર્થિક સંકટમાં જોઈને કેનરા બેંકમાંથી સદર જામીનગીરીઓ તેમજ અન્ય જામીનગીરીઓ જેની સાથે આપણને આ કેસમાં કોઈ લેવાદેવા નથી, ગીરવે

મૂકીને એક લાખ રૂપિયાની લોન લીધી. ૨૪/૦૪/૧૯૪૯ ના રોજ એક્સચેન્જ બેંકે મેસર્સ મરવાનજી દલાલ એન્ડ કંપની પાસેથી એક લાખની સમાન રકમની નવી લોન લઈને કેનરા બેંકના લેણાં ચૂકવી દીધા અને કેનરા બેંકમાં ગીરવે મૂકેલી જામીનગીરીઓ જ ગીરવે મૂકી દીધી. ૨૮/૦૪/૧૯૪૯ ના રોજ મેસર્સ મરવાનજી દલાલ એન્ડ કંપનીએ બીજા દિવસના બપોર પહેલા તેમના નાણાં પાછા માંગ્યા. એક્સચેન્જ બેંક માંગણી મુજબ રકમ ચૂકવી શકી ન હોવાથી, સદર ગીરવે રાખનારાઓએ તેમના લેણાં વસૂલ કરવા માટે ૦૩/૦૫/૧૯૪૯ ના રોજ કો-ઓપરેટિવ બેંકની માલિકીની જામીનગીરીઓ સહિત તે જામીનગીરીઓ વેચી દીધી.

તે દરમિયાન, કો-ઓપરેટિવ બેંક દ્વારા એક્સચેન્જ બેંકને ઓવરડ્રાફ્ટ ખાતામાં તેના વતી રાખવામાં આવેલી જામીનગીરીઓ માટે પ્રમાણપત્ર માંગતા પત્રના જવાબમાં, એક્સચેન્જ બેંકે ૦૧/૦૪/૧૯૪૯ ના રોજનું પ્રમાણપત્ર બહાર પાડ્યું જેની અસર એ હતી કે ૩૧/૦૩/૧૯૪૯ ના રોજ વ્યવસાય બંધ થતાં તે કો-ઓપરેટિવ બેંકને આપવામાં આવેલી ઓવરડ્રાફ્ટ સુવિધાઓ સામે જામીનગીરી તરીકે કુલ રૂ. ૭૫,૦૦૦ ની કિંમતની ભારત સરકારની જામીનગીરીઓ ધરાવતી હતી અને તે તારીખે સદર જામીનગીરીઓ સામે કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ ન હતો. ત્યારબાદ, ૨૯/૦૪/૧૯૪૯ ના રોજ કો-ઓપરેટિવ બેંકે એક્સચેન્જ બેંકને પત્ર લખીને ફેસ વેલ્યુ રૂ. ૫૦,૦૦૦ ની જામીનગીરીઓ સેન્ટ્રલ બેંકને સોંપવા જણાવ્યું હતું. સેન્ટ્રલ બેંકે પણ કો-ઓપરેટિવ બેંક વતી આવી જ

માંગણી કરી હતી અને એક્સચેન્જ બેંકે તે માંગણીનું પાલન ન કરવાથી, સેન્ટ્રલ બેંકે કો-ઓપરેટિવ બેંકને ૦૩/૦૫/૧૯૪૯ ના પત્ર દ્વારા જાણ કરી કે કો-ઓપરેટિવ બેંકના નિર્દેશ મુજબ જામીનગીરીઓ સેન્ટ્રલ બેંકને સોંપવામાં આવી નથી. કો-ઓપરેટિવ બેંકે ત્યારબાદ રિઝર્વ બેંકને રૂ. ૨૫,૦૦૦ ની કિંમતની જામીનગીરીઓ અટકાવવા માટે પત્ર લખ્યો. ત્યાં સુધીમાં એ સ્પષ્ટ થઈ ગયું હતું કે એક્સચેન્જ બેંક માલિકોને, એટલે કે કો-ઓપરેટિવ બેંકને જામીનગીરીઓ પરત કરવાની સ્થિતિમાં ન હતી.

વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી નાણાં ઉછીના લઈને કટોકટી ટાળવા માટે એક્સચેન્જ બેંકના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે અપીલકર્તાના શ્રેષ્ઠ પ્રયાસો છતાં, બેંક પરનો ઉપાડ એટલો વધી ગયો કે ડિરેક્ટર્સ બોમ્બે હાઈકોર્ટના કંપની જજ સમક્ષ અરજી કરી અને ૧૫ દિવસનો મોરેટોરિયમ મેળવ્યો. ૧૮/૦૫/૧૯૪૯ ના રોજ લેણદારની અરજી પર એક્સચેન્જ બેંકના સંબંધમાં પ્રોવિઝનલ લિક્વિડેટરની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી અને ૨૪/૦૬/૧૯૪૯ ના રોજ બેંકના પરિસમાપન માટે ઓફિશિયલ લિક્વિડેટરની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. ૨૫/૦૬/૧૯૪૯ ના રોજ ઓફિશિયલ લિક્વિડેટરના એજન્ટ તરીકે એક એમ. એન. રાયજીએ પોલીસમાં માહિતી નોંધાવી હતી જેમાં અપીલકર્તા પર કો-ઓપરેટિવ બેંકની માલિકીની જામીનગીરીઓ સહિત સંખ્યાબંધ જામીનગીરીઓના સંબંધમાં વિશ્વાસઘાતનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. ૩૧/૧૦/૧૯૪૯ ના રોજ પોલીસ દ્વારા અપીલકર્તા સામે કો-ઓપરેટિવ બેંકની

માલિકીની ફેસ વેલ્યુ રૂ. ૭૫,૦૦૦ ની જામીનગીરીઓના સંબંધમાં ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ હેઠળ ચાર્જશીટ રજૂ કરવામાં આવી હતી. ૦૪/૦૪/૧૯૫૨ ના રોજ અપીલકર્તા સામે ઉપર મુજબનો આરોપ ઘડવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તા પર કેસ ચલાવવામાં આશરે અઢી વર્ષનો વિલંબ એ હકીકતને આભારી છે કે આરોપીની વિનંતીથી તેની સામેના અન્ય કેસના નિકાલ સુધી આ આરોપ અંગેની સુનાવણી સ્થગિત રાખવામાં આવી હતી.

સુનાવણી દરમિયાન ફરિયાદપક્ષે કો-ઓપરેટિવ બેંકના મેનેજરની ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ તરીકે તપાસ કરી. તેમણે સદર બેંક અને એક્સચેન્જ બેંક વચ્ચેના વ્યવહારો સાબિત કર્યા. ફરિયાદપક્ષના બીજા સાક્ષી સંબંધિત સમયે મેસર્સ મરવાનજી બોમનજી દલાલની પેઢીમાં ભાગીદાર હતા. તેમણે કો-ઓપરેટિવ બેંકની માલિકીની જામીનગીરીઓ તેમજ અન્ય જામીનગીરીઓ ગીરવે મૂકીને તેમની પેઢી દ્વારા એક્સચેન્જ બેંકને એક લાખ રૂપિયાની લોન આપવાના વ્યવહારને સાબિત કર્યો. તેમણે એ હકીકતની જુબાની આપી કે અપીલકર્તાએ જ એક્સચેન્જ બેંક વતી વ્યવહારને અંતિમ રૂપ આપ્યું હતું. તેમણે એ પણ સાબિત કર્યું કે boyfriend ચૂકવણી ન કરવાના કારણે તેમની પેઢી દ્વારા માંગણી કરવા છતાં એક્સચેન્જ બેંક દ્વારા ચૂકવણી ન કરવાથી, તેણે સદર જામીનગીરીઓ સહિત સંબંધિત જામીનગીરીઓ વેચી દીધી અને એક લાખ રૂપિયાની કિંમતની જામીનગીરીઓના વેચાણની ઉપજમાંથી બેંકના લેણાં વસૂલ કર્યા. ફરિયાદપક્ષના ત્રીજા સાક્ષી એક્સચેન્જ બેંકના ચીફ એકાઉન્ટન્ટ હતા જેમણે ૦૨/૦૫/૧૯૪૯

ના રોજ બેંક બંધ થઈ ત્યાં સુધી તે રીતે કામ કર્યું હતું. તેમની પાસે સમાન સત્તા ધરાવતી અન્ય વ્યક્તિ સાથે સંયુક્ત રીતે કામ કરવા માટે બેંક તરફથી પાવર ઓફ એટર્ની પણ હતી. આ સાક્ષીના જણાવ્યા મુજબ, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે અપીલકર્તાએ સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન બેંક અને તેના ઘટકો વતી ઉછીના લેવાની, નાણાં એકત્ર કરવાની, ખરીદી કરવાની, વેચાણ કરવાની અને બોન્ડ્સ, સ્ટ્રીપ્સ અને જામીનગીરીઓના અન્ય સ્વરૂપો ગીરવે મૂકવાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને અન્ય કોઈએ તે સત્તાઓનો ઉપયોગ કર્યો ન હતો. તેમણે એ હકીકતની પણ જુબાની આપી કે ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૯ ના મધ્યથી બેંકની બાબતોમાં કટોકટી હતી અને બેંક પર ઉપાડનો ધસારો હતો જે તે બંધ થઈ ત્યાં સુધી ચાલુ રહ્યો હતો. તેમણે એ હકીકત પણ સાબિત કરી કે સંબંધિત સમય દરમિયાન કો-ઓપરેટિવ બેંકના પક્ષમાં જમા બેલેન્સ હતું અને એક્સચેન્જ બેંકમાંથી સદર બેંક દ્વારા કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ લેવામાં આવ્યો ન હતો. તેમણે આંક ઇ, એફ અને જી સાબિત કર્યા જે જામીનગીરી ગીરવે મૂકવાના સંબંધમાં બંને બેંકો વચ્ચેના કરારને પ્રમાણિત કરતા દસ્તાવેજો છે. તેમણે અગાઉના સાક્ષીને સમર્થન આપ્યું કે તે અપીલકર્તા જ હતા જેમણે કેનરા બેંકમાંથી એક લાખ રૂપિયાની લોનની વાટાઘાટો કરી અને તેને અંતિમ રૂપ આપ્યું અને સંબંધિત જામીનગીરીઓ અન્ય જામીનગીરીઓ સાથે કેનરા બેંકમાં ગીરવે મૂકવામાં આવી હતી. તે તેઓ જ હતા જેમણે કેનરા બેંકને જામીનગીરીઓ એન્ડોર્સ કરી હતી. તેમણે જણાવ્યું કે એક્સચેન્જ બેંકે કેનરા બેંકને એવી જાહેરાત સબમિટ કરી હતી

કે સદર જામીનગીરીઓ સંપૂર્ણપણે એક્સચેન્જ બેંકની માલિકીની છે. બેંક પર થાપણદારોનો ભારે ધસારો હોવાથી, થાપણદારોની માંગ સંતોષવા માટે કેનરા બેંકમાંથી લોન લેવામાં આવી હતી. ફરિયાદપક્ષ તરફે તપાસવામાં આવેલા સૌથી મહત્વપૂર્ણ સાક્ષી ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી જ, ગણપતી વેંકટરાવ કિની છે. તેઓ સંબંધિત સમયગાળા દરમિયાન એક્સચેન્જ બેંકમાં એકાઉન્ટન્ટ હતા. કોર્ટ દ્વારા બેંકના પરિસમાપનનો આદેશ આપવામાં આવ્યા પછી તેઓ બેંકના ઓફિશિયલ લિક્વિડેટર સાથે પણ કામ કરી રહ્યા હતા. અગાઉના સાક્ષીની જેમ, તેમની પાસે પણ સમાન સત્તા ધરાવતી અન્ય વ્યક્તિ સાથે મળીને જ કામ કરવા માટેની પાવર ઓફ એટર્ની હતી. તેઓ અગાઉના સાક્ષીને એ કહેવામાં સમર્થન આપે છે કે નાણાં ઉછીના લેવાની અથવા જામીનગીરીઓ ખરીદવાની, વેચવાની અથવા ગીરવે મૂકવાની અથવા ફરીથી ગીરવે મૂકવાની સત્તા તમામ સંબંધિત તારીખો પર અપીલકર્તા દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી હતી અને અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા નહીં. તેઓ અગાઉના સાક્ષીને પણ સમર્થન આપે છે અને જણાવે છે કે ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮ ના મધ્યથી બેંકમાં કટોકટી હતી અને તે સમયથી તે બંધ થઈ ત્યાં સુધી બેંક પર ભારે ધસારો હતો. તેઓ આંક ૬, એફ અને જી પણ સાબિત કરે છે અને જણાવે છે કે ૧૪/૦૫/૧૯૪૮ ના રોજ જ્યારે આ દસ્તાવેજો બંને બેંકો વચ્ચે નિષ્પાદિત કરવામાં આવ્યા હતા ત્યારથી લઈને ૦૨/૦૫/૧૯૪૮ ના રોજ જ્યારે એક્સચેન્જ બેંકે તેના દરવાજા બંધ કર્યા ત્યાં સુધી કો-ઓપરેટિવ બેંક દ્વારા કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ લેવાયો ન હતો, જેનું હંમેશા જમા બેલેન્સ રહેતું હતું. તેઓ

એક્સચેન્જ બેંક અને કેનરા બેંક વચ્ચે એક લાખની લોનના વ્યવહારની વિગતો અને તે લોનની જામીનગીરી તરીકે ગીરવે મૂકેલી જામીનગીરીઓની વિગતો પણ આપે છે. તેઓ નીચે મુજબનું ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ નિવેદન કરે છે:—

"મેં કેમ્બે કો-ઓપરેટિવ બેંકની માલિકીની બે જામીનગીરીઓ આરોપીને લોન સામે કેનરા બેંકને સોંપવા માટે આપી હતી. આરોપીએ ખરેખર મારી પાસે આ જામીનગીરીઓ માંગી હતી અને મેં તે આરોપીને સોંપી દીધી હતી".

કોર્ટના એ પ્રશ્ન પર કે તેમણે અપીલકર્તાના ધ્યાન પર કેમ ન આણ્યું કે સંબંધિત જામીનગીરીઓ કો-ઓપરેટિવ બેંકની છે અને એક્સચેન્જ બેંકની નથી, તેમનો જવાબ આ શબ્દોમાં છે:—

"વાસ્તવમાં, આરોપીએ પોતે જ મને કેમ્બે કો-ઓપરેટિવ બેંક દ્વારા એક્સચેન્જ બેંક પાસે ગીરવે મૂકેલી જામીનગીરીઓ લાવવા કહ્યું હતું".

તેઓ આંક એલ પણ સાબિત કરે છે, જે આ કેસમાં ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ દસ્તાવેજ છે અને સાબિત કરે છે કે તેના પર આરોપીએ સહી કરી હતી. તેઓ આગળ જણાવે છે કે તે દસ્તાવેજમાંની એ જાહેરાત કે જામીનગીરીઓ એક્સચેન્જ બેંકના રોકાણો દર્શાવે છે તે સાચી ન હતી. તેઓ અપીલકર્તાના એક્સચેન્જ બેંકમાં રહેલા વિવિધ પ્રકારના હિતો અંગે પણ વિગતવાર નિવેદનો આપે છે. તેઓ મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે રૂ. ૨,૫૦૦ માસિક પગાર મેળવતા હતા. તેઓ યુનિયન લાઈફ એશ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડમાંથી તેના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે રૂ.

૧,૦૦૦ નો પગાર પણ મેળવતા હતા. ઇન્સ્યોરન્સ કંપની અને તેની શાખાઓનું એક્સચેન્જ બેંકમાં ચાલુ ખાતું હતું અને તેમણે સદર બેંકને "કોલ ડિપોઝિટ" તરીકે છ થી સાત લાખ રૂપિયા એડવાન્સ આપ્યા હતા. અપીલકર્તા મેસર્સ એલ. એ. સ્ટ્રોનાક લિમિટેડ, એડવર્ટાઇઝિંગ એજન્ટ્સ સાથે પણ જોડાયેલા હતા, જેમને એક્સચેન્જ બેંક દ્વારા ઓવરડ્રાફ્ટ સુવિધાઓ આપવામાં આવી હતી. અપીલકર્તાને ઉપરોક્ત એડવર્ટાઇઝિંગ એજન્ટ્સ પાસેથી પગાર તરીકે દર મહિને રૂ. ૨,૦૦૦ પણ મળતા હતા. અપીલકર્તા અને તેમના પત્ની અખાણી એન્ડ સન્સ લિમિટેડમાં મુખ્ય શેરધારકો હતા, જેઓ ઇન્ડિયન ઓવરસીઝ એરલાઇન્સના સેક્રેટરી અને ટ્રેઝરર હતા. એક્સચેન્જ બેંકે ઉપરોક્ત ઇન્ડિયન ઓવરસીઝ એરલાઇન્સને એક કરોડ અને દસ લાખ રૂપિયાની લોન આપી હતી અને મેસર્સ અખાણી એન્ડ સન્સ લિમિટેડને ઇન્ડિયન ઓવરસીઝ એરલાઇન્સ લિમિટેડ તરફથી દર મહિને રૂ. ૨,૫૦૦ નું મહેનતાણું મળતું હતું. આથી એવું જણાશે કે અપીલકર્તા તેમના પત્ની સાથે એક અથવા બીજી રીતે ઉપરોક્ત વિવિધ કંપનીઓમાંથી મહેનતાણા તરીકે દર મહિને આશરે રૂ. ૮,૦૦૦ મેળવતા હતા જે કંપનીઓ નાણાકીય દૃષ્ટિકોણથી એકબીજા સાથે ગાઢ રીતે જોડાયેલી હતી અને અપીલકર્તા તેમની સાથે સંકળાયેલી મુખ્ય વ્યક્તિ હતા અને તેમની વચ્ચેની જોડતી કડી હતા. જ્યારે બેંક પર પહેલેથી જ ધસારો હતો ત્યારે પણ મોટી રકમ ઉછીની લઈને એક્સચેન્જ બેંક પોતાનું અસ્તિત્વ જાળવી રાખે તે જોવામાં સ્વાભાવિક રીતે તેમનું હિત હતું. આ તમામ હકીકતો અને સંજોગોની

પૃષ્ઠભૂમિમાં જ અપીલકર્તાના કૃત્યો અને ક્ષતિઓનો ન્યાય કરવાનો હતો. અન્ય ચાર સાક્ષીઓ, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષીઓ ૫ થી ૮ એ અર્થમાં વધુ કે ઓછા ઔપચારિક સાક્ષીઓ છે કે તેઓએ અમુક દસ્તાવેજો અને પત્રો સાબિત કર્યા છે જેની નોંધ લેવાની જરૂર નથી. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨ ની જુબાનીને બાજુ પર રાખવી પડી હતી કારણ કે તેઓ આરોપ ઘડાયા પછી ઊલટતપાસ માટે ઉપલબ્ધ ન હતા, કારણ કે તેઓ દેશની બહાર હતા.

અપીલકર્તાનો બચાવ ૦૩/૧૦/૧૯૫૨ ના રોજ સબમિટ કરાયેલા વીસ પેરેગ્રાફ અને સાત નજીકથી ટાઈપ કરેલા પાનામાં ફેલાયેલા લાંબા લેખિત નિવેદનમાં પ્રગટ થાય છે. ટૂંકમાં કહીએ તો, તે એ અસરનું છે કે તેમની સામે ઘડવામાં આવેલ આરોપ કાયદાની દ્રષ્ટિએ ખામીયુક્ત અને અત્યંત અસ્પષ્ટ છે; કે આરોપની અસ્પષ્ટતાએ તેમના બચાવને "નોંધપાત્ર રીતે અવરોધ્યો" હતો, કે ફરિયાદપક્ષ ન્યાયી રહ્યો નથી કારણ કે તેણે પ્રથમ માહિતી આપનાર એમ. એન. રાયજીની તપાસ કરી નથી, કે જો ફરિયાદપક્ષ દ્વારા તેમની તપાસ કરવામાં આવી હોત, તો અપીલકર્તાએ તેમના કબજામાં રહેલા રેકૉર્ડ્સ પરથી દર્શાવ્યું હોત કે કો-ઓપરેટિવ બેંકને કોઈ નુકસાન થયું નથી અને લિક્વિડેટરના હાથમાં રહેલી બેંક પાસે અગાઉના લેણાં ચૂકવવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં ભંડોળ હતું; કે એક્સચેન્જ બેંકના સંબંધમાં પરિસમાપનની કાર્યવાહી સંભાળતા કંપની જજની મંજૂરી વિના આ ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી નથી અને તેથી ધ ઇન્ડિયન કંપનીઝ એક્ટની કલમો ૧૭૯ અને ૨૩૭ ની જોગવાઈઓનું પાલન

કરવામાં આવ્યું નથી; કે સંબંધિત જામીનગીરીઓ અપીલકર્તાને સોંપવામાં આવી ન હતી પરંતુ એક્સચેન્જ બેંકને સોંપવામાં આવી હતી, જો કોઈ સોંપણી થઈ હોય તો, અને હકીકત અને કાયદાની બાબત તરીકે, એક્સચેન્જ બેંકને જામીનગીરીઓ સોંપવામાં આવી ન હતી, કે એક્સચેન્જ બેંક બંને બેંકો વચ્ચેના દસ્તાવેજો, આંક ઇ, એફ અને જી માં જોગવાઈ કર્યા મુજબ "જામીનગીરીઓ સાથે કાયદેસર રીતે તેને ગમે તે રીતે વહીવટ કરી શકતી હતી"; કે કેનરા બેંક અથવા મેસર્સ મરવાનજી બોમનજી દલાલ પાસે જામીનગીરીઓ પેટા-ગીરવે મૂકવી તે "કાયદાની મર્યાદામાં સંપૂર્ણપણે યોગ્ય" હતું, અને ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ હેઠળના ગુનાના આવશ્યક તત્વો સાબિત થયા નથી. એ હકીકત અંગે પણ ફરિયાદ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો કે આ કેસની તપાસ કરનાર ઇન્સ્પેક્ટર મિલ્બર્નને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી તરીકે બોલાવવામાં આવ્યા ન હતા, જેના પરિણામે અપીલકર્તા પોલીસ ડાયરીના સંદર્ભમાં ફરિયાદપક્ષના પુરાવાઓને પડકારવાના અધિકારથી વંચિત રહી ગયા હતા.

વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ કેસના પુરાવા અને અપીલકર્તા દ્વારા તેમના બચાવમાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓની ખૂબ જ ન્યાયી અને સંપૂર્ણ તપાસ કર્યા પછી એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા કે અપીલકર્તા ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ હેઠળ ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતના ગુના માટે દોષિત છે અને "આરોપીના ખિસ્સામાં એક પણ પાઈ ગઈ નથી" અને "આરોપીએ કોઈ અપ્રમાણિક બચાવ લીધો નથી" તે ધ્યાનમાં રાખીને ઉપર જણાવ્યા મુજબ હળવી સજા કરી. વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ

ઠેરવ્યું કે ધ કોડ ઓફ કિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૨૨ ની જોગવાઈઓ, ખાસ કરીને તે કલમના પેટા-સેક્શન (૨) ની શરતોના સંદર્ભમાં, ઘડવામાં આવેલ આરોપ અસ્પષ્ટ ન હતો. પ્રથમ માહિતી આપનાર એમ. એન. રાયજી અને તપાસ કરનાર પોલીસ અધિકારીની બિન-તપાસના પ્રશ્ન પર, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે અવલોકન કર્યું કે તેઓ ઔપચારિક સાક્ષીઓ હતા કારણ કે કેસની હકીકતો વિવાદમાં ન હતી. વધુમાં, કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે જો આરોપી અથવા ફોજદારી કાર્યવાહીના પાછળના તબક્કે તેનો બચાવ કરનાર તેના વકીલે તેમની તપાસ કરવા માટે કોર્ટમાં અરજી કરી હોત, તો તેઓને સાક્ષી તરીકે બોલાવી શકાયા હોત અને આરોપી દ્વારા તેમની ઊલટતપાસ કરી શકાઈ હોત. પરંતુ આવી કોઈ અરજી કરવામાં આવી ન હતી. કંપની જજની મંજૂરીના અભાવ અંગે, તેમણે ઠેરવ્યું કે ધ ઇન્ડિયન કંપનીઝ એક્ટની કલમ ૧૭૯ આ કેસની હકીકતોને લાગુ પડતી નથી, કારણ કે તે કંપનીઝ એક્ટ હેઠળની ફોજદારી કાર્યવાહી ન હતી અને તેથી તે કલમ દ્વારા કલ્પના કરાયેલ આવી કોઈ મંજૂરી જરૂરી ન હતી. ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૫ ના અર્થમાં કોઈ સોંપણી ન હોવાની અપીલકર્તાની દલીલ પર વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે અવલોકન કર્યું કે આરોપી બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ પાસેથી પ્રતિનિયુક્ત સત્તાઓ ધરાવતો હતો અને તે એક્સચેન્જ બેંકના ડિરેક્ટર્સ વતી ટ્રસ્ટમાં મિલકત ધરાવતો હતો. તેમણે વધુમાં ઠેરવ્યું કે બંને બેંકો વચ્ચે ૧૪/૦૫/૧૯૪૮ ના ગીરવે રાખવાના કરારથી એક્સચેન્જ બેંકને જામીનગીરીઓનો સંપૂર્ણ વહીવટ કરવાનો કોઈ અધિકાર મળતો નથી અને

કોઈપણ સંજોગોમાં, જ્યાં સુધી કો-ઓપરેટિવ બેંકે અગાઉની બેંકમાંથી કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ લીધો ન હોય ત્યાં સુધી એક્સચેન્જ બેંક જામીનગીરીઓનો વહીવટ કરી શકે નહીં. અપીલકર્તાએ જામીનગીરીઓનો અપ્રમાણિકપણે વહીવટ કર્યો હતો કે કેમ તે પ્રશ્ન પર વિચાર કરતી વખતે, તેમણે ઠેરવ્યું કે કેસના તમામ સંજોગોમાં આમાં કોઈ શંકા નથી કે કો-ઓપરેટિવ બેંકને ગેરકાયદેસર નુકસાન થયું હતું અને ગેરકાયદેસર લાભ આરોપીને વ્યક્તિગત રીતે નહીં પરંતુ એક્સચેન્જ બેંકને થયો હતો જેનું પ્રતિનિધિત્વ તેમણે સંબંધિત વ્યવહારો દરમિયાન કર્યું હતું.

બોમ્બે હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલ પર, સદર કોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે ટ્રાયલ કોર્ટના નિષ્કર્ષો સાથે મોટે ભાગે સંમત થઈને અપીલ ડિસમિસ કરી. અપીલ કોર્ટ સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવેલા એક નવા મુદ્દા અંગે, એટલે કે અપીલકર્તા એક્સચેન્જ બેંક પ્રત્યે કો-ઓપરેટિવ બેંકની દેવાદારી અંગે અથવા જામીનગીરીઓનો વહીવટ કરવાની તેની સત્તાઓ અંગે હકીકત અથવા કાયદાની ભૂલ હેઠળ હતા, હાઈકોર્ટે ઠેરવેલ કે અપીલકર્તાએ શુદ્ધ બુદ્ધિથી હકીકતની કોઈ ભૂલ કરી હોય તેવી કોઈ શક્યતા ન હતી. કોર્ટે એ પણ ધ્યાન દોર્યું કે અપીલકર્તાએ પોતે કેસની હકીકતો વિશે અથવા કાયદાના કોઈપણ શંકાસ્પદ પ્રશ્ન વિશે ભૂલની આ દલીલ ઉઠાવી ન હતી. કોર્ટે અપીલકર્તા દ્વારા એક્સચેન્જ બેંક વતી કરવામાં આવેલી જાહેરાતો તરફ પણ ઈશારો કર્યો કે સદર જામીનગીરીઓ સંપૂર્ણપણે બેંકની માલિકીની છે અને તે તેના રોકાણો દર્શાવે છે-જે નિવેદનો તે જાણતા હતા કે ખોટા છે. સજાના

પ્રશ્ન પર અપીલની સુનાવણી કરતી વખતે, હાઈકોર્ટે ધ્યાન દોર્યું કે અપીલકર્તા વ્યક્તિગત લાભના હેતુઓથી પણ પ્રેરિત હતા તેવા અનુમાનને સમર્થન આપવા માટે પૂરતા પુરાવા છે. તે દ્રષ્ટિબિંદુથી હાઈકોર્ટે ટ્રાયલ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કરવામાં આવેલી ગુનાસિદ્ધિ અને સજાને યથાવત રાખી. અપીલકર્તાએ ત્યારબાદ હાઈકોર્ટ સમક્ષ આ કેસ આ કોર્ટમાં અપીલ કરવા માટે યોગ્ય હોવાના પ્રમાણપત્ર માટે અરજી કરી. સદર કોર્ટ દ્વારા પ્રમાણપત્ર આપવાનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ આ કોર્ટનો આશરો લીધેલ અને અપીલ માટે સ્પેશિયલ લીવ મેળવી.

અપીલના સમર્થનમાં અપીલકર્તાના વિદ્વાન કાઉન્સિલે કાયદાના અનેક પ્રશ્નો ઉઠાવ્યા છે અને તેમની દલીલની શરૂઆતમાં જ દલીલ કરી છે કે કાયદાની દ્રષ્ટિએ અને બંને બેંકો વચ્ચેના કરારના યોગ્ય અર્થઘટન પર અપીલકર્તા જ્યાં સુધી ઓવરડ્રાફ્ટ કરાર અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં સુધી જમીનગીરીઓ ગીરવે મૂકવા માટે સંપૂર્ણ હકદાર હતા, ભલે ગીરવે મૂકવાની તારીખે, એટલે કે ૨૮/૦૨/૧૯૪૯ ના રોજ કો-ઓપરેટિવ બેંક દ્વારા વાસ્તવિક ઓવરડ્રાફ્ટ લેવામાં આવ્યો હોય કે ન હોય.

બંને બેંકો વચ્ચેના કરારના સંદર્ભમાં સ્થિતિની તપાસ કરતા, આપણે જોઈએ છીએ કે આંક ૯, એફ અને જી, જે તમામ ૧૪/૦૫/૧૯૪૮ ના છે, તે એક જ વ્યવહારના ભાગ છે અને તેમની વચ્ચેના કરારની શરતોને પ્રમાણિત કરે છે. આંક ૯ એ કો-ઓપરેટિવ બેંક દ્વારા એક્સચેન્જ બેંકની તરફેણમાં દર અડધા

વર્ષના વિરામ સાથે વાર્ષિક ત્રણ ટકા વ્યાજ સાથે રૂ. ૬૬,૧૫૦ ની રકમ માટે નિષ્પાદિત કરાયેલ પ્રોમિસરી નોટ છે. આંક એફ એ કો-ઓપરેટિવ બેંક દ્વારા એક્સચેન્જ બેંકને સંબોધીને આંક ઇ જોડતો પત્ર છે, અને આંક જી એ કો-ઓપરેટિવ બેંકની તરફેણમાં સમયાંતરે ઉપરોક્ત વ્યાજ સાથે મર્યાદિત ઓવરડ્રાફ્ટ માટે ક્રેડિટ આપવાના તેના વચનના બદલામાં તમામ માર્કેટબલ જામીનગીરીઓ અને માલસામાન એક્સચેન્જ બેંક પાસે ગીરવે મૂકતો બોન્ડ છે. બોન્ડનો મહત્વપૂર્ણ ભાગ આ શરતોમાં છે:--

".....અને અમે સંમત થઈએ છીએ અને બાંહેધરી આપીએ છીએ કે સદર જંગમ મિલકત, માર્કેટબલ જામીનગીરીઓ અને માલસામાન પર હવે પછી જોગવાઈ કર્યા મુજબનું માર્જિન જાળવવામાં અમારી નિષ્ફળતાના કિસ્સામાં અથવા અમારા દ્વારા તમને માંગણી કરવા છતાં વ્યાજ, ખર્ચ, ચાર્જિસ અને ખર્ચાઓ સાથેના આવા એડવાન્સ અથવા ક્રેડિટની રકમ પરત કરવામાં નિષ્ફળ જતાં, તમે અમારો કોઈ સંદર્ભ લીધા વિના અથવા અમારી સંમતિ મેળવ્યા વિના, તમને યોગ્ય લાગે તેવી રીતે અને શરતોને આધીન જાહેર હરાજી અથવા ખાનગી કરાર દ્વારા સદર જંગમ મિલકત, માર્કેટબલ જામીનગીરીઓ અને માલસામાનના તમામ અથવા કોઈપણ ભાગનું વેચાણ કરવા અથવા અન્યથા નિકાલ કરવા માટે હકદાર હશો, પરંતુ બંધાયેલા રહેશો નહીં, અને આવા વેચાણ અથવા નિકાલની ઉપજનો ઉપયોગ સૌપ્રથમ આવા વેચાણ અથવા નિકાલના અને તમારા તરફેણમાં અહીં સર્જિત ગીરવે અને ચાર્જના અમલીકરણના તમામ ખર્ચ, ચાર્જિસ

અને ખર્ચાઓની ચુકવણીમાં કરવામાં આવશે, બીજું, વ્યાજ સાથેના આવા એડવાન્સ અથવા ક્રેડિટની રકમ અને તેના સંબંધમાં તમારા દ્વારા કરાયેલા અન્ય તમામ ખર્ચ, ચાર્જિસ અને ખર્ચાઓ જે અન્યથા પૂરા કરવામાં આવ્યા નથી, જેમાં એક્સચેન્જમાં થયેલ નુકસાન (જો કોઈ હોય તો) અને અમારા દ્વારા તમને બાકી રહેલા અન્ય તમામ દેવા અને નાણાંનો સમાવેશ થાય છે, અને છેલ્લે ત્યારબાદ બાકી રહેલા વધારાની જો કોઈ રકમ હોય તો તે અમને ચૂકવવામાં આવશે, એવી જાહેરાત કરતા કે અહીં સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ, સંમતિ અને જાહેરાત કરવામાં આવી છે કે આ તમે અમને આપેલ અથવા સમયાંતરે વ્યાજ, ખર્ચ, ચાર્જિસ અને ખર્ચાઓ અને ઉપર મુજબ બાકી રહેલા અન્ય તમામ દેવા અને નાણાં સાથે આપી શકો તેવા કોઈપણ એડવાન્સ અથવા ક્રેડિટની રકમને આવરી લેવા માટે ચાલુ જામીનગીરી રહેશે."

આંક ઇ, એફ અને જી ને એકસાથે વાંચતા, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ફેસ વેલ્યુ રૂ. ૭૫,૦૦૦ ની જામીનગીરીઓ એક્સચેન્જ બેંક પાસે રૂ. ૬૬,૧૫૦ ની મર્યાદા સુધીના ઓવરડ્રાફ્ટ માટે જામીનગીરી તરીકે ગીરવે મૂકવામાં આવી હતી જેના માટે કો-ઓપરેટિવ બેંકે એક્સચેન્જ બેંકને પ્રોમિસરી નોટ આપી હતી. વધુમાં એવી શરત રાખવામાં આવી હતી કે જો ગીરવે મૂકનાર ઓવરડ્રાફ્ટ દ્વારા એડવાન્સ કરાયેલી રકમ વ્યાજ સાથે માંગણી કરવા છતાં ચૂકવવામાં કસૂર કરે તો એક્સચેન્જ બેંક સદર જામીનગીરીઓના વેચાણ દ્વારા તે વસૂલ કરી શકે છે અને ગીરવે રાખનારના ગીરવે મૂકનાર સામેના લેણાં સંતોષ્યા પછી, જો કોઈ રકમ

બાકી રહે તો વેચાણની ઉપજનો વધારો ગીરવે મૂકનારને પરત ચૂકવવામાં આવશે. આમ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે કરારની શરતો મુજબ એક્સચેન્જ બેંક, અપીલકર્તા વતી દલીલ કર્યા મુજબ, કો-ઓપરેટિવ બેંકના કોઈ લેણાં બાકી ન હોવા છતાં પણ જામીનગીરીઓ વેચવા માટે હકદાર ન હતી. જામીનગીરીઓ એક્સચેન્જ બેંક પાસે રાખવાની હતી જે ઓવરડ્રાફ્ટ વ્યવસ્થા હેઠળ સમયાંતરે એડવાન્સ કરવામાં આવી હોય અથવા એડવાન્સ કરવામાં આવે તેવી રકમની ચુકવણીના ચાર્જ સાથે રાખવાની હતી. પરંતુ તે ચાર્જ બંને બેંકો વચ્ચેના ખાતાઓની સ્થિતિના સંદર્ભ વિના સંપૂર્ણ ન હતો; બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યારે કો-ઓપરેટિવ બેંક સામે પ્રતિકૂળ બેલેન્સ હોય ત્યારે જ ચાર્જ લાગુ પડે. આપણે જાણીએ છીએ કે તમામ સંબંધિત સમયે કો-ઓપરેટિવ બેંકે ઉપર ઉદ્દેખિત કરારના અનુસંધાનમાં એક્સચેન્જ બેંકમાંથી કોઈ રકમ ઉપાડી ન હતી. કરાર હેઠળ જામીનગીરીઓનો વહીવટ કરવાનો એક્સચેન્જ બેંકનો અધિકાર અમુક ઘટનાઓ બનવા પર જ ઉદ્ભવશે, એટલે કે ગીરવે મૂકનાર કાં તો યોગ્ય માર્જિન જાળવવામાં નિષ્ફળ ગયો હોય અથવા એક્સચેન્જ બેંક દ્વારા માંગણી કરવા છતાં બાકી રકમ પરત ચૂકવવામાં કસૂર કરી હોય. જ્યાં સુધી તે આકસ્મિક પરિસ્થિતિઓ ઊભી ન થાય, – અને કોઈનો એવો કેસ નથી કે તેમાંથી કોઈ આકસ્મિક પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ હતી, – ગીરવે રાખનાર બેંકને ગીરવે, પેટા-ગીરવે કે અસાઈનમેન્ટ દ્વારા જામીનગીરીઓનો વહીવટ કરવાનો કોઈ અધિકાર ન હતો. આ સંદર્ભમાં ધ ઇન્ડિયન કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટની કલમ ૧૭૯ ની જોગવાઈઓ

તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું જે દલીલના સમર્થનમાં હતું કે બંને બેંકો વચ્ચે રૂ. ૬૬,૧૫૦ થી વધુ ન હોય તેવા ઓવરડ્રાફ્ટ માટે જામીનગીરીઓ એક ક્વર તરીકે સંમત થઈ હોવાથી, તે રકમ સુધી ગીરવે રાખનાર બેંકનું તે જામીનગીરીઓમાં હિત હતું જેનો તે વહીવટ કરી શકતી હતી. આગળ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તાએ તેનાથી વધુ રકમ માટે જામીનગીરીઓનો વહીવટ કર્યો હોય તેવું દર્શાવવા માટે કંઈ ન હોવાથી, તેમણે કરારની શરતોનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોવાનું કહી શકાય નહીં. અમારા મતે, આ દલીલમાં કોઈ તથ્ય નથી. કલમ ૧૭૯ પૂર્વાનુમાન કરે છે કે ગીરવે મૂકનારનું મર્યાદિત હિત છે જેનો તે વહીવટ કરી શકે છે અને તે હદ સુધી તેનો વ્યવહાર માન્ય રહેશે. જો કો-ઓપરેટિવ બેંકે હકીકતમાં ઓવરડ્રાફ્ટ ખાતા પર વ્યવહાર કર્યો હોત અને ઉપરોક્ત મર્યાદામાં કોઈ રકમ ઉપાડી હોત, તો એક્સચેન્જ બેંકનું તે જામીનગીરીઓમાં તેટલું હિત હોત અને તે પછી તે તૃતીય પક્ષ પાસે જામીનગીરીઓ ગીરવે અથવા પેટા-ગીરવે મૂકવા માટે હકદાર બની હોત. પરંતુ જ્યાં સુધી ગીરવે મૂકનાર દ્વારા કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ લેવામાં ન આવ્યો ત્યાં સુધી, ગીરવે રાખનાર પાસે એવું કોઈ હિત ન હતું કે જે તે બદલામાં તૃતીય પક્ષ પાસે ગીરવે અથવા પેટા-ગીરવે મૂકી શકે. વધુમાં, ઉપર આપેલી ઘટનાઓની વિગતો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અપીલકર્તાએ તૃતીય પક્ષો સાથે સદર જામીનગીરીઓનો વહીવટ એ પાયા પર કર્યો હતો કે, તેમના દ્વારા એક સ્પષ્ટ જાહેરાત કરવામાં આવ્યા પછી, તે જામીનગીરીઓ એક્સચેન્જ બેંકની સંપૂર્ણ મિલકત હતી.

આપણે અહીં આવા તૃતીય પક્ષ દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલા હિતની મર્યાદાના પ્રશ્ન સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી. આપણે માત્ર બંને બેંકો વચ્ચેની કાનૂની સ્થિતિ નક્કી કરવા સાથે સંબંધ ધરાવીએ છીએ, જેમાં એક્સચેન્જ બેંકનું પ્રતિનિધિત્વ તેના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, અપીલકર્તા દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. તેથી એ ઠેરવવામાં કોઈ મુશ્કેલી નથી કે બંને બેંકો વચ્ચેના કરારની શરતો પર અપીલકર્તા તે જામીનગીરીઓમાં કોઈ હિત ટ્રાન્સફર કરવા માટે હકદાર ન હતા અને જો તેમણે તેમ કર્યું હોય, તો તેમણે કરારની શરતોના ઉલ્લંઘનમાં તેમ કર્યું હતું.

આપણે હવે કરારની શરતો સિવાય, કાનૂની સ્થિતિ પર વિચાર કરીશું. ઉપર જણાવેલી હકીકતો પર એક્સચેન્જ બેંક જામીનગીરીઓના સંબંધમાં બેઠેલી બની હતી. જામીનગીરીઓ કો-ઓપરેટિવ બેંક દ્વારા એક્સચેન્જ બેંકને સ્પષ્ટ હેતુ માટે સોંપવામાં આવી હતી, જેમ કે ઉપર દર્શાવેલ કરારમાં પ્રગટ થાય છે, કે તેનો નિકાલ ઉપર દર્શાવેલ આંક જી માં સમાવિષ્ટ શરતો અનુસાર કરવામાં આવશે. બેઠેલીને જામીનગીરીઓની સોંપણીની હકીકત દ્વારા જ પક્ષકારો વચ્ચેના કરાર દ્વારા સૂચિત મર્યાદિત હેતુ માટે જ, તમામ હેતુઓ માટે નહીં પરંતુ કરારની શરતોમાં તે ટ્રસ્ટી બની ગઈ. ગીરવે મૂકનારે હાલના કેસમાં તેની મિલકતનો કબજો માત્ર ગીરવે રાખનારને ટ્રાન્સફર કર્યો છે જેનું મિલકતમાં ઓવરડ્રાફ્ટ, જો કોઈ હોય તો, ની ચુકવણી માટે તેના ચાર્જને લાગુ કરવાનું વિશેષ હિત છે, જ્યારે મિલકતની માલિકી ગીરવે મૂકનારની જ રહે છે. ગીરવે રાખનારનું વિશેષ હિત જે દેવા માટે તે ગીરવે મૂકવામાં આવ્યું હતું તે ચૂકવાઈ

જતાં જ સમાપ્ત થઈ જાય છે. ગીરવે મૂકનાર માટે ગીરવે મૂકેલી વસ્તુ કાયદેસર રીતે વેચાય ત્યાં સુધી કોઈપણ સમયે જો મુક્તિ માટે કોઈ નિશ્ચિત સમયગાળો ન હોય તો, અથવા નિશ્ચિત તારીખ પછી કોઈપણ સમયે ગીરવે મૂકેલી વસ્તુને સંપૂર્ણ ચુકવણી કરીને છોડાવવાનો વિકલ્પ ખુલ્લો છે અને આવો છોડાવવાનો અધિકાર ચાલુ રહે છે. તેથી કો-ઓપરેટિવ બેંક આ કેસમાં કોઈપણ સમયે જામીનગીરીઓ પરત કરવા માટે કહી શકતી હતી, કારણ કે ત્યાં ક્યારેય કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ ન હતો. ગીરવે રાખવાનો કરાર પક્ષકારોએ તેમના કરારમાં કલ્પના કરી હોય અથવા કાયદાએ મંજૂરી આપી હોય તેવી આકસ્મિક પરિસ્થિતિઓ બનવા પર ન તો છોડાવવા દ્વારા, ન તો કાયદેસરના વેચાણ દ્વારા સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો હોવાથી, જામીનગીરીઓ કો-ઓપરેટિવ બેંકની મિલકત તરીકે ચાલુ રહી અને એક્સચેન્જ બેંક, અથવા અપીલકર્તા તેના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર તરીકે, તેનો વહીવટ કરવાનો કોઈ અધિકાર ધરાવતા ન હતા.

ત્યારબાદ, વૈકલ્પિક રીતે એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે એવું માની લઈએ કે એક્સચેન્જ બેંકે કરારની શરતોના ઉદ્ધંધનમાં જામીનગીરીઓનો વહીવટ કર્યો હતો, અપીલકર્તાએ બેંકનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા માત્ર કરારનો ભગ કર્યો હતો, જેનો ઉપાય નુકસાનીનો દાવો હતો અને ફોજદારી કાર્યવાહી ન હતી. આ દલીલ ધારી લે છે કે હકીકતોનો એક જ સેટ દીવાની જવાબદારી અને ફોજદારી કાર્યવાહી બંનેને જન્મ આપી શકતો નથી. એ સ્પષ્ટ છે કે આવી દલીલ તેના નમ્ર સ્વરૂપમાં સ્વીકારી શકાય નહીં. જો કોઈ ગુનાહિત માનસ (મેન્સ રીઆ) ન હોય, અથવા

જો ગુનાના અન્ય આવશ્યક તત્વોનો અભાવ હોય, તો તે જ હકીકતો ફોજદારી કાર્યવાહીને ટકાવી શકશે નહીં, જોકે દીવાની દાવો થઈ શકે છે. તેથી આપણે એ તપાસવું પડશે કે આ કેસમાં ગુનાહિત માનસ (મેન્સ રીઆ) હતું કે નહીં અથવા ફોજદારી ગુનાના જરૂરી તત્વો સાબિત થયા છે કે નહીં.

એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે અપીલકર્તા સામે ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ હેઠળનો કોઈ ગુનો સાબિત થયો નથી કારણ કે, (૧) કોઈ સોંપણી ન હતી, (૨) કોઈ ગુનાહિત માનસ (મેન્સ રીઆ) ન હતું, અને (૩) અપીલકર્તાના ભાગે કોઈ અપ્રમાણિકતા ન હતી. ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ હેઠળના ગુના માટે, સાબિત કરવાનું પ્રથમ આવશ્યક તત્વ એ છે કે મિલકત સોંપવામાં આવી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આ કેસમાં સદર કલમ દ્વારા કલ્પના કરાયેલ એવી કોઈ સોંપણી ન હતી; અને જામીનગીરીઓ કો-ઓપરેટિવ બેંક દ્વારા એક્સચેન્જ બેંક પાસે ગીરવે મૂકવામાં આવી હતી જે અગાઉની બેંકના દેવાદારની સ્થિતિમાં હતી. દલીલ એવી છે કે પક્ષકારોએ ક્યારેય ટ્રસ્ટના કાયદાના કડક અર્થમાં ટ્રસ્ટના સર્જનની કલ્પના કરી ન હતી. પરંતુ જ્યારે કલમ ૪૦૫ જે "ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત" ની વ્યાખ્યા આપે છે તે કોઈ વ્યક્તિને કોઈપણ રીતે મિલકત સોંપવામાં આવી હોવાની વાત કરે છે, ત્યારે તે ટ્રસ્ટના કાયદાની તમામ તકનીકી બાબતો સાથે ટ્રસ્ટના સર્જનની કલ્પના કરતી નથી. તે એક એવા સંબંધના સર્જનની કલ્પના કરે છે કે જેના દ્વારા મિલકતનો માલિક તે મિલકત અન્ય વ્યક્તિને ત્યાં સુધી રાખવા માટે સોંપે છે

જ્યાં સુધી કોઈ ચોક્કસ આકસ્મિક પરિસ્થિતિ ઊભી ન થાય અથવા કોઈ ચોક્કસ ઘટના બનવા પર તેના દ્વારા તેનો નિકાલ કરવામાં ન આવે. જે વ્યક્તિ મિલકતનો કબજો બીજા પક્ષને ટ્રાન્સફર કરે છે તે હજી પણ મિલકતનો કાયદેસર માલિક રહે છે અને જે વ્યક્તિની તરફેણમાં કબજો આ રીતે ટ્રાન્સફર કરવામાં આવે છે તેની પાસે મિલકતની કસ્ટડી માત્ર અન્ય પક્ષના લાભ માટે રાખવા અથવા તેનો નિકાલ કરવા માટે હોય છે, આ રીતે કબજો મેળવનાર વ્યક્તિ વસ્તુની સુરક્ષિત જાળવણી પર એડવાન્સ કરાયેલા અથવા ખર્ચાયેલા નાણાંના દાવા અથવા તેના દ્વારા કરાયેલા અન્ય પ્રાસંગિક ખર્ચાઓ દ્વારા માત્ર વિશેષ હિત મેળવે છે. હાલના કેસમાં કો-ઓપરેટિવ બેંકે એક્સચેન્જ બેંકને ઓવરડ્રાફ્ટ લેવામાં આવે તો તેની જામીનગીરી તરીકે રાખવાના હેતુથી જામીનગીરીઓ સોંપી હતી. કાયદાની દ્રષ્ટિએ તે જામીનગીરીઓ કો-ઓપરેટિવ બેંકની મિલકત તરીકે ચાલુ રહી અને તેણે ક્યારેય એક્સચેન્જ બેંકમાંથી કોઈ નાણાં ઉછીના લીધા ન હોવાથી, પછીની બેંક પાસે તે જામીનગીરીઓમાં એવું કોઈ હિત ન હતું જે તે બંને બેંકોના સંબંધમાં કોઈપણ રીતે તૃતીય પક્ષને ટ્રાન્સફર કરી શકે. સોંપણી એક્સચેન્જ બેંકને જ કરવામાં આવી હતી. પરંતુ તે એક બિન-કુદરતી વ્યક્તિ હોવાના કારણે, તેનો વ્યવસાય તેના વતી કરવા માટે અધિકૃત વ્યક્તિ દ્વારા ચલાવવો પડતો હતો. અપીલકર્તા બેંકના ડિરેક્ટર્સ વતી બેંકનો વ્યવસાય કરવા માટે પાવર ઓફ એટર્ની ધરાવતા હતા. તે હેસિયતમાં અપીલકર્તાનું જામીનગીરીઓ પર આધિપત્ય હતું. તેથી અપીલકર્તાને વ્યુત્પન્ન અર્થમાં મિલકત

સોંપવામાં આવી હતી અથવા એક બેંકર તરીકે જામીનગીરીઓ પર આધિપત્ય હતું તેમ કહી શકાય; અને આ રીતે બંને કિસ્સામાં, ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ ના અમલીકરણ માટેની પ્રથમ આવશ્યક શરત પૂર્ણ થાય છે.

ગુનાહિત માનસ (મેન્સ રીઆ) ના પ્રશ્ન પર, એ નક્કી કરવાનું રહે છે કે અપીલકર્તાએ ઉપરોક્ત કરારની કોઈપણ શરતોના ઉલ્લંઘનમાં સદર જામીનગીરીઓનો અપ્રમાણિકપણે નિકાલ કર્યો હતો કે નહીં. અગાઉ નિર્દેશ કર્યો છે તેમ, અપીલકર્તાએ બંને બેંકો વચ્ચેના કરારની શરતોના ઉલ્લંઘનમાં આ જામીનગીરીઓનો નિકાલ કર્યો હતો. પરંતુ તેમ છતાં પ્રશ્ન એ રહે છે કે શું તેમણે તેમ અપ્રમાણિકપણે કર્યું હતું; બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે જામીનગીરીઓનો નિકાલ કરતી વખતે અપીલકર્તાનો ઈરાદો એક્સચેન્જ બેંકને ગેરકાયદેસર લાભ અથવા કો-ઓપરેટિવ બેંકને ગેરકાયદેસર નુકસાન પહોંચાડવાનો હતો કે કેમ. અમારા મતે, તેમનો ઈરાદો બંનેનો હતો અને હકીકતમાં, તેમણે ગીરવે મૂકનાર બેંકને ગેરકાયદેસર નુકસાન અને ગીરવે રાખનાર બેંકને ગેરકાયદેસર લાભ પહોંચાડ્યો હતો. એક્સચેન્જ બેંકે તે જામીનગીરીઓ પર નાણાં એકત્ર કર્યા જે કરવાનો તેને કોઈ અધિકાર ન હતો અને કો-ઓપરેટિવ બેંક તે જામીનગીરીઓથી વંચિત રહી, ભલે હંમેશા માટે નહીં. આ સ્થાપિત કાયદો છે કે ટૂંકા ગાળા માટે પણ વંચિત રાખવું તે સદર અભિવ્યક્તિના અર્થમાં આવે છે. જો તેમણે એકને ગેરકાયદેસર નુકસાન અને બીજાને ગેરકાયદેસર લાભ પહોંચાડવાના ઈરાદાથી તે

જામીનગીરીઓનો નિકાલ કર્યો હોય, તો અપીલકર્તા પાસે જરૂરી ગુનાહિત માનસ (મેન્સ રીઆ) હતું તે અંગે કોઈ પ્રશ્ન હોઈ શકે નહીં.

આગળ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯ હેઠળના ગુનાના આવશ્યક તત્વો સાબિત થયા છે તેવું માની લઈએ તો પણ, અપીલકર્તાએ એવું માની લેવામાં હકીકતની ભૂલ કરી હોઈ શકે કે કો-ઓપરેટિવ બેંક એક્સચેન્જ બેંકની દેવાદાર હતી અથવા પોતાના હેતુઓ માટે નાણાં એકત્ર કરવા ગીરવે રાખનાર તરીકે તે જામીનગીરીઓ પેટા-ગીરવે મૂકવાનો એક્સચેન્જ બેંકને અધિકાર છે તેવું ભૂલથી માનવામાં કાયદાની ભૂલ કરી હોઈ શકે છે. આપણે હકીકત તરીકે જાણીએ છીએ કે કો-ઓપરેટિવ બેંકે એક્સચેન્જ બેંકમાંથી કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ લીધો ન હતો. પરંતુ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તાને તે જ્ઞાન હતું તે સાબિત થયું નથી. અપીલકર્તાએ તેમના લાંબા લેખિત નિવેદનમાં આવી કોઈ ભૂલ પાછળ આશ્રય લેવાનો પ્રયાસ કર્યો નથી. તેઓ બેંકના ખાતાઓ પર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ ધરાવતા હતા અને નીચેની કોર્ટો દ્વારા નિર્દેશ કરાયા મુજબ, બેંક જે પરિસ્થિતિમાં હતી અને જ્યારે અપીલકર્તા જે ગંભીર કટોકટીમાંથી પસાર થઈ રહી હતી તેને ટાળવા માટે બેંકના તમામ સંસાધનો એકત્ર કરવા માટે સખત મહેનત કરી રહ્યા હતા, ત્યારે અપીલકર્તા એ હકીકત ન જાણતા હોય તે માનવું અશક્ય છે કે કો-ઓપરેટિવ બેંક તેમની બેંકના ઓવરડ્રાફ્ટ પેટે કોઈ નાણાં દેવાની ન હતી. તેથી અમારા મતે, એવી ધારણા માટે કોઈ અવકાશ નથી કે અપીલકર્તા બંને બેંકો વચ્ચેના ખાતાની સાચી સ્થિતિથી

અજાણ હતા. પરંતુ તે પછી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તાએ એમ વિચારવામાં કાયદાની ભૂલ કરી હોઈ શકે કે કાયદા દ્વારા તેઓ તે જામીનગીરીઓનો વહીવટ કરવા માટે હકદાર હતા. આ પ્રયાસ કેસને ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડના પ્રકરણ IV માં સમાવિષ્ટ સામાન્ય અપવાદોમાંથી એકમાં લાવવાનો છે અને જે કલમ ૭૯ માં આ શરતોમાં દર્શાવેલ છે:—

"કોઈપણ બાબત ગુનો નથી જે એવી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે છે જે કાયદા દ્વારા ન્યાયી ઠરેલી હોય, અથવા જે હકીકતની ભૂલના કારણે અને કાયદાની ભૂલના કારણે નહીં શુદ્ધ બુદ્ધિથી, તે કરવામાં કાયદા દ્વારા પોતાને ન્યાયી ઠરેલી માને છે".

આ પ્રકારની બાબત પર વિચાર કરતી વખતે આરોપીનું વલણ એ એક મહત્વપૂર્ણ વિચારણા છે. આપણે ઊંઘીએ છીએ કે અહીં અપીલકર્તાએ ટ્રાયલ કોર્ટમાં આવો બચાવ કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કર્યો નથી. જો તેમણે ક્યારેય કહ્યું હોત કે તેમણે યોગ્ય કાળજી અને સાવચેતી રાખ્યા પછી હકીકતની ભૂલ કરી હતી કે એક્સચેન્જ બેંકની તરફેણમાં કો-ઓપરેટિવ બેંક સામે ઓવરડ્રાફ્ટ હતો, તો તેઓ કદાચ અપવાદનો લાભ લેવા સક્ષમ બન્યા હોત. પરંતુ આ કેસમાં હકીકતની કોઈ ભૂલ ન હોવાથી અને કોર્ટ એ શોધવાની સ્થિતિમાં હોવાથી કે અપીલકર્તાને ખબર હોવી જ જોઈએ કે આવો કોઈ ઓવરડ્રાફ્ટ ન હતો, ઉપર ટાંકવામાં આવેલી કલમ ૭૯ ના અમલીકરણ માટે કોઈ અવકાશ નથી. અપીલકર્તા તેમના લેખિત નિવેદનમાં પ્રયાસ કર્યો હતો તેમ માત્ર એટલું કહીને

કલમ ૭૯ ના અપવાદનો લાભ લઈ શકે નહીં કે તેઓ માનતા હતા કે કાયદાની દ્રષ્ટિએ તેઓ જામીનગીરીઓનો એક્સચેન્જ બેંકની મિલકત તરીકે વહીવટ કરવા માટે હકદાર હતા. જો તેમણે આગળ સાબિત કર્યું હોત કે તેઓ શુદ્ધ બુદ્ધિથી માનતા હતા કે કો-ઓપરેટિવ બેંક તેમની બેંકની દેવાદાર હતી, તો બેંકની મિલકત તરીકે જામીનગીરીઓનો વહીવટ કરવામાં તેઓ કાયદા દ્વારા ન્યાયી હતા તેવી તેમની માન્યતા તેમને અપવાદની અંદર લાવવામાં મદદ કરી શકી હોત. પરંતુ પાયાની હકીકત વિશે કોઈ ભૂલ ન હોવાથી, ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૭૯ ની જોગવાઈઓ આ કેસમાં આકર્ષિત થતી નથી.

હવે આ કેસની સુનાવણીમાં અનુસરવામાં આવેલી પ્રક્રિયામાં ગેરકાયદેસરતા અથવા અનિયમિતતા સંબંધિત અમુક વાંધાઓનો નિકાલ કરવાનો બાકી રહે છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ધ ઇન્ડિયન કંપનીઝ એક્ટની કલમ ૧૭૯ હેઠળ કંપની જજની કોઈ મંજૂરી મેળવવામાં આવી ન હોવાના કારણે આ ફોજદારી કાર્યવાહી અસમર્થ હતી. કલમ ૧૭૯ નો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે:—

"ઓફિશિયલ લિક્વિડેટર પાસે, કોર્ટની મંજૂરીથી, નીચેની વસ્તુઓ કરવાની સત્તા રહેશે:—

(એ) કંપનીના નામે અને તેના વતી કોઈ પણ દાવો અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી, અથવા અન્ય કાનૂની કાર્યવાહી, દીવાની કે ફોજદારી શરૂ કરવા અથવા તેનો બચાવ કરવા;..."

શરતોમાં આ કલમ ઓફિશિયલ લિક્વિડેટરની સત્તાઓ નક્કી કરે છે. આવા લિક્વિડેટરે પરિસમાપનની કાર્યવાહી સંભાળતી કોર્ટના નિર્દેશો હેઠળ કામ કરવાનું હોય છે. તેની સત્તાઓમાંથી એક કોર્ટની મંજૂરીથી પરિસમાપન હેઠળની કંપનીના નામે અને તેના વતી ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવાની છે. આ કલમ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની જોગવાઈઓ હેઠળ સામાન્ય રીતે શરૂ કરાયેલી ફોજદારી કાર્યવાહીને સ્વીકારવાની ફોજદારી કોર્ટની સત્તાઓ પર કોઈ મર્યાદા લાદવાનો હેતુ ધરાવતી નથી. જ્યાં કંપનીના નામે અથવા તેના વતી ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવાની હોય, ત્યાં સ્વાભાવિક રીતે જ જજ માટે એ જોવાનું ચિંતાનો વિષય બને છે કે કંપની વતી ખર્ચ કરવો સાર્થક છે કે નહીં અને તેથી, લિક્વિડેટર કંપનીના નામે અને તેના વતી ફોજદારી કાર્યવાહી અથવા બચાવ હાથ ધરે તે પહેલાં આ કલમ જજની મંજૂરીની માંગ કરે છે. હાલનો કેસ કંપનીના નામે અથવા તેના વતી ફોજદારી કાર્યવાહી નથી; કે ઓફિશિયલ લિક્વિડેટરને આ કેસ ચલાવવામાં રસ નથી. ફોજદારી કાર્યવાહી પોલીસ દ્વારા સબમિટ કરાયેલી ચાર્જશીટ પર શરૂ કરવામાં આવી હતી, જોકે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ ઓફિશિયલ લિક્વિડેટર હેઠળના એક અધિકારી દ્વારા નોંધાવવામાં આવ્યો હતો. આ ઓફિશિયલ લિક્વિડેટર દ્વારા શરૂ કરાયેલી અથવા સ્થાપિત કરાયેલી

ફોજદારી કાર્યવાહી ન હતી. આ એવો કેસ નથી કે જે ફેડરલ કોર્ટ દ્વારા બસદેવ અગરવાલા વિરુદ્ધ કિંગ-એમ્પરર [૧૯૪૫] એફ.સી.આર. ૯૩ ના કેસમાં સ્થાપિત નિયમના સાદ્રશ્ય દ્વારા પણ આવી શકે, કે ડ્રગ્સ કંટ્રોલ ઓર્ડર, ૧૯૪૩ ના કલોઝ ૧૬ ના અર્થમાં સરકારની પૂર્વ મંજૂરી વિના શરૂ કરાયેલી ફોજદારી કાર્યવાહી સંપૂર્ણપણે રદબાતલ અને શૂન્ય હતી. તે કેસમાં ફેડરલ કોર્ટના લોર્ડશિપ્સે ઉપરોક્ત કલોઝ ૧૬ ના નીચેના શબ્દોની અસર પર વિચાર કરવો પડ્યો હતો:-

"આ ઓર્ડરની જોગવાઈઓના કોઈપણ ઉલ્લંઘન માટે કોઈ ફોજદારી કાર્યવાહી પ્રાંતીય સરકારની પૂર્વ મંજૂરી વિના શરૂ કરવામાં આવશે નહીં.....".

એ નોંધી શકાશે કે ધ ઇન્ડિયન કંપનીઝ એક્ટની કલમ ૧૭૯ માં ઉપર ટાંકવામાં આવેલા શબ્દો જેવી સમાન અસર ધરાવતા કોઈ શબ્દો નથી. જ્યાં ધારાસભાનો ઈરાદો અમુક શરતો પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી ગુનાની સંજ્ઞાન લેવાની કોર્ટની સત્તાઓ પર મર્યાદા મૂકવાનો હતો, જેમ કે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમો ૧૯૬ અને ૧૯૭ ની જોગવાઈઓ, ત્યાં તેણે આવા શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે: "કોઈ કોર્ટ સંજ્ઞાન લેશે નહીં...". કંપનીઝ એક્ટની કલમ ૧૭૯ માં એવું કંઈ નથી જેને ગુનાની સંજ્ઞાન લેવાની કોર્ટની સત્તાઓ અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવાની પોલીસની સત્તાઓ અથવા તો અપીલકર્તા જેવા ગુનેગારને ન્યાયના કટઘરામાં લાવવા માટે ફોજદારી કોર્ટોની મશીનરી ચલાવવાની ખાનગી નાગરિકની સત્તાઓને મર્યાદિત કરવા તરીકે અર્થઘટન કરી શકાય. કંપનીના

ડિરેક્ટર દ્વારા પણ વિશ્વાસઘાતના ગુના માટે ફોજદારી કાર્યવાહી માટે કાયદા દ્વારા પૂર્વશરત તરીકે કોઈ સત્તાધિકારીની પૂર્વ મંજૂરીની કલ્પના કરવામાં આવી નથી, સિવાય કે તે ઓફિશિયલ લિંકિવડેટર દ્વારા કંપનીના નામે અને તેના વતી ફોજદારી કાર્યવાહી હોય જેણે કંપનીના ભંડોળમાંથી ખર્ચ કરવો પડે છે. કલમ ૧૭૯ એ લિંકિવડેટરને કોર્ટની મંજૂરીથી અમુક વસ્તુઓ કરવા સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈ છે. તે દેશના સામાન્ય કાયદાને નિયંત્રિત કરતી નથી.

ત્યારબાદ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલ આરોપ ગેરકાયદેસર અને અસ્પષ્ટ હતો અને તેનાથી અપીલકર્તાને ગંભીર પૂર્વગ્રહ થયો હતો. ઘડવામાં આવેલ આરોપ પહેલેથી જ ઉપર દર્શાવેલ છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ મેજિસ્ટ્રેટે અંતમાં જણાવ્યું હતું કે વિગતવાર આરોપ અલગથી ઘડવાનો હતો. પરંતુ આવો કોઈ આરોપ અમારી સમક્ષ નથી અને અપીલ એ ધારણા પર આગળ વધી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા વાસ્તવમાં આવો કોઈ વિગતવાર આરોપ ઘડવામાં આવ્યો ન હતો. તેથી પ્રશ્ન એ છે કે શું આરોપ, જેવો છે તેવો, કાયદાની જરૂરિયાતોનું પાલન કરે છે. અપીલકર્તા વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આરોપ એ હદ સુધી ગંભીર રીતે ખામીયુક્ત છે કે વિશ્વાસઘાતનું સ્વરૂપ, ભંગ કરનારી હકીકતો, ભંગની ચોક્કસ તારીખ અને રીત દર્શાવવામાં આવી નથી. ઘડવામાં આવેલ આરોપ ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૨૧ ની જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરે છે, કારણ કે તેમાં ગુનાનું નામ એટલે કે ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત દર્શાવવામાં આવ્યો છે અને ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૪૦૯

નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જે ગર્ભિત રીતે આરોપીને ગુનાહિત વિશ્વાસઘાતનો ગુનો બનવા માટે કાયદા દ્વારા પૂર્ણ થવા જરૂરી દરેક કાનૂની શરતની નોટિસ આપે છે. તેણે સદર કોડની કલમ ૨૨૨(૧) ની જરૂરિયાતો પણ પૂર્ણ કરી છે કારણ કે તેમાં જે જમીનગીરીઓના સંબંધમાં અને જે કો-ઓપરેટિવ બેંક વિરુદ્ધ ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત કરવામાં આવ્યો હતો તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. તે વિગતો, અમારા મતે, આરોપીને તેની સામે જે બાબતનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે તેની નોટિસ આપવા માટે પૂરતી હતી. ટ્રાયલ કોર્ટ કલમ ૨૨૨ ના પેટા-સેક્શન (૨) ની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ આપ્યો છે. પરંતુ તે જોગવાઈઓ પર આધાર રાખવામાં ભૂલ કરી છે જે નાણાંના ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત અથવા અપ્રમાણિક ઉચાપતના ગુના સાથે સંબંધિત છે, જે હાલનો કેસ ન હતો. એ સાચું છે કે સદર કોડની કલમ ૨૨૩ દ્વારા જરૂરીયાત મુજબ ગુનો કરવાની રીત દર્શાવવામાં આવી નથી. પરંતુ તે ત્યારે જ દર્શાવવાની હોય છે જ્યારે કેસનું સ્વરૂપ એવું હોય કે કલમો ૨૨૧ અને ૨૨૨ દ્વારા જરૂરી વિગતો આરોપીને તેની સામે જે બાબતનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે તેની પૂરતી નોટિસ આપતી ન હોય. અમારા મતે, જોકે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટનો ઈરાદો હતો તેમ આરોપ વધુ વિગતવાર હોઈ શક્યો હોત, પણ ઘડવામાં આવ્યો છે તે મુજબ, તે આરોપીને તેની સામેના કથિત ગુનાના સ્વરૂપની પૂરતી નોટિસ આપે છે. એવું માની લઈએ કે આરોપમાં અમુક ક્ષતિઓ હતી, તો પણ તે ત્યાં સુધી મહત્વપૂર્ણ ગણી શકાય નહીં જ્યાં સુધી સદર કોડની કલમ ૨૨૫ ની શરતો અનુસાર આરોપી દ્વારા એવું દર્શાવવામાં

ન આવે કે તે વાસ્તવમાં આવી ક્ષતિથી ગેરમાર્ગે દોરાયો હતો અથવા આવી ભૂલ અથવા ક્ષતિના પરિણામે ન્યાય નિષ્ફળ ગયો હતો. તે કલમ હેઠળના દ્રષ્ટાંતો દર્શાવે છે કે દરેક કેસનો ન્યાય તેની પોતાની ચોક્કસ હકીકતો પર કરવાનો હોય છે અને એવું કોઈ સામાન્ય અનુમાન હોઈ શકે નહીં કે આરોપમાં દરેક ભૂલ કે ક્ષતિએ ટ્રાયલને ગંભીર રીતે અસર કરી છે અથવા ન્યાયની નિષ્ફળતા નોતરી છે. આ કેસમાં અપીલકર્તા વતી ફાઇલ કરાયેલા લાંબા લેખિત નિવેદન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ તેમની સામેના આરોપની ગંભીરતાથી વાકેફ હતા અને તેમણે તેને તમામ પાસાઓથી પહોંચી વળવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. તેથી તેમના વતી કરાયેલી દલીલથી અમે પ્રભાવિત થયા નથી કે આરોપમાં ક્ષતિઓ મહત્વપૂર્ણ છે અને નવા આરોપ પર કેસ ફરીથી ચલાવવો જોઈએ. અપીલ સાંભળનાર ડિવિઝન બેન્કના હાઈકોર્ટના વિદ્વાન જજ સાહેબોએ અલગ પરંતુ સહમત થતા ચુકાદાઓ આપ્યા છે, પરંતુ તેઓએ તેમની સમક્ષ આરોપમાં ગેરકાયદેસરતા કે અનિયમિતતાના પ્રશ્ન પર કોઈ દલીલ આગળ ધપાવવામાં આવી હોવાનું નોંધ્યું નથી. તે પણ દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાએ અપીલની દલીલના સમયે તેને ફરિયાદનો વિષય બનાવ્યો ન હતો, જોકે અપીલના મેમોરેન્ડમમાં એક ગ્રાઉન્ડ લેવામાં આવ્યું હતું કે ઘડવામાં આવેલ આરોપ અસ્પષ્ટ અને ખામીયુક્ત હતો અને તે રીતે કાયદાની દ્રષ્ટિએ ખરાબ હતો. અમારા મતે, આ એવો કેસ નથી કે જેમાં એમ કહી શકાય કે આરોપમાં ક્ષતિએ કેસની સુનાવણીને ગંભીર રીતે અસર

કરી છે અથવા અપીલકર્તાના બચાવમાં પૂર્વગ્રહ પેદા કર્યો છે અથવા ન્યાયની નિષ્ફળતા નોતરી છે.

અપીલના સમર્થનમાં ઉઠાવવામાં આવેલા તમામ ગ્રાઉન્ડ્સ નિષ્ફળ જતાં, તે તદનુસાર ડિસમિસ કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.